

in kretenizmu kot posledici pomanjkanja uživanja joda. O karakteroloških in psiholoških značilnostih Pohorcev, ki so bile prvič omenjene v začetku 19. stoletja in bolj podrobno predstavljene za prvo polovico 20. stoletja, govori poglavje z naslovom *Pohorska ljudska karakterologija*. Pohorci naj bi bili relativno zaprti, nezaupljivi in redkobesedni, sicer pa flegmatiki, pošteni, dobrosrčni, marljivi in trmasti do gospodarjev. Občasno naj bi se predajali alkoholu in bili spolno radoživi, kar je botrovalo velikemu številu nezakonskih otrok. V zaključnem poglavju *Zdravstvo na Pohorju med NOB* avtorica predstavi še o skrb za ranjene in bolne partizane, ki so jih na Pohorju skrivali v bunkerjih ali pri zanesljivih kmetih, v zadnjih dveh letih vojne pa tudi v trinajstih skritih bolnišnicah, ki so jih s hrano oskrbovali okoliški kmetje.

330

Večina bolezni, ki so bile v preteklosti za prebivalstvo lahko usodne (npr. kuga, kolera, griža ...), je bila s cepljenjem, boljšimi higienskimi pogoji in boljše organizirano zdravstveno službo zamejena, zmanjšale so se obolevnost, posledice prebolelih bolezni, invalidnost in smrt. Bolezni, ki so bile v preteklosti smrtno, so danes za ljudi manj ogrožajoče, so se pa ohranile v obliki metafor in pregovorov. Spomin nanje je ohranjen le še v gradivu in literaturi in nam pomaga razumeti čas, ki ga zajema monografija. Z ilustracijami opremljeno knjigo poleg seznama literature in virov dopolnjujejo sezname fotografij, ilustracij in tabel, stvarno in krajevno kazalo ter povzetek v angleščini.

Monografija Mojce Ramšak, v kateri predstavlja kulturno-medicinsko dediščino Pohorja, sega na področje etnologije, antropologije, zgodovine medicine, javnega zdravstva in tudi današnje komplementarne medicine. Knjiga pomeni pomemben prispevek na področju zgodovinsko-humanistične medicine. Na številnih mestih je besedilo tako časovno kot geografsko zastavljeno precej širše, kot je definirano v *Uvodu*, saj išče izvore nekaterih načinov zdravljenja v starejših obdobjih in sledi nekaterim oblikam do danes, pojave, značilne za Pohorje, pa primerja s podobnimi v Sloveniji, Evropi in na drugih celinah.

Nena Židov

Jerneja Ferlež in Peter Rezman: *Maribor paralaksa*. Ljubljana: Beletrina, 2019, 391 str.

V zvrstno hibridni knjigi *Maribor Paralaksa* se prepletajo poljudni etnološki in kulturnozgodovinski razmisleki etnologinje dr. Jerneje Ferlež ter kratkoprozne, fiktivne naracije pisatelja Petra Rezmána, delo pa je pospremljeno tudi s spremno besedo zgodovinarke dr. Mateje Ratej. Izhodišče vsakega poglavja oziroma zgodbe predstavlja ena ali več starih fotografij posnetih v Mariboru ali okolici. Fotografije izhajajo iz prvih desetletij 20. stoletja (najstarejša sega v leto 1902) pa do druge svetovne vojne, časovno izstopata le dva posnetka iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Ker številne fotografije niso datirane, Ferleževa obdobje okvirno določa na

podlagi oblačilne kulture upodobljenih, urbanističnih posegov v mesto (denimo rušitev starega lesenega mostu na Lentu in izgradnja Glavnega mostu v letih 1909–1913) in sklopa mnogih dejavnikov, čemur avtorica reče »štimumga«. Interpretacijo fotografij pa najbolj zaznamuje umanjkanje drugih ohranjenih podatkov. Četudi so posamezne fotografije opremljene z navedbo fotografa oziroma studia (denimo Fotoatelj Eli), pa manjkajo podatki o upodobljenih osebah. Njihova imena, družbeni statusi, odnosi, dogodki, ki so sprožili nastanek fotografije (razen v očitnih primerih, denimo pri porokah), življenjski trenutki posameznikov, ki so se pred približno stoletjem hote ali nehote znašli pred objektivom – vse to je neznano, potopljeno v nezapisano minulosť. Nekatere fotografije so sicer opremljene s kratkimi zapisi, ki nakazujejo določene okoliščine, vendar to v nobenem primeru niso enoznačni ključi za »dešifriranje« podob.

A ravno tovrstna prazna mesta predstavljajo za avtorico draž, poriv v ustvarjalno interpretacijo, kot bi lahko poimenovali postopke Ferleževe. Sama uvodoma zapiše, da se ji izbrane fotografije, najdene na sejnih starin, zapisujejo v »osebni vizualni pomnilnik z oznako 'Nadzanimivo'« (str. 7). Ferleževa je med drugim izdala tudi monografsko publikacijo *Fotografiranje v Mariboru* (2002), zato lahko pričujočo knjigo vidimo (tudi) kot razvoj njenega dolgoletnega raziskovalnega zanimanja za fotografske dejavnosti predvojnega Maribora. Avtorica izbrane fotografije na podlagi etnoloških in kulturo-zgodovinskih dejstev postavi v kontekst, iz videnega in nevidenega izlušči vsebine, po drugi strani pa se njeni zapisi na številnih mestih razraščajo v domneve in domisljice, ki segajo čez mejo dokumentarnega, na dejstvih utemeljenega argumentiranja. Besedila, ki jih je Ferleževa sprva pisala za mariborski časopis *Večer*, so napisana poljudno, za širok krog zainteresiranih bralcev, a z velikim občutkom za detajl in brez dvoma podprta s širokim poznavanjem (pol)pretekle zgodovine mesta, ki sega tudi na (neredko spregledana) področja energetskih (na primer mestna razsvetljava), infrastrukturnih in urbanističnih (na primer regulacija Glavnega trga, Jezdarske, Dravske ulice itd.) ter socialnih (na primer stanovanjska kriza v dvajsetih letih) premen. In ravno tovrstne spremembe so pomembno zaznamovale vsakdanjik prebivalcev Maribora, vpetih med povsem običajne drobce lastnih partikularnosti na eni in strukturne, družbene mehanizme svojega prostora in časa na drugi strani. V prikazovanju raznorodnosti teh silnic kaže Ferleževa veliko mero etnološkega posluha.

V drugem delu vsakega poglavja »štafetno palico« prevzame književnik Peter Rezman. Izhajajoč iz fotografij in avtoričinih razmislekov razvije povsem fiktivne zgodbe in s tem anonimnim osebam s posnetkov vdihne svojevrstne literarne poteze, četudi piše v (zanj tudi sicer značilni) realistični maniri. Kljub realističnim zasnovam zgodb pa neredko širi dogajalni čas (v 19. stoletje), dogajalni prostor pa se razprostira vse od bojišč soške fronte do Admonta v (današnji) Avstriji. V širokih prozih zamahih se v številnih zgodbah zvrstijo življenja več generacij, protagoniste pa boj za obstanek neredko rine na rob družbe (brezdomstvo, prostitutija). Vseeno pa avtor ohranja ravnovesje med svetlimi in temnimi toni svojih naracij – nenazadnje je *spiritus agens* večine zgodb ljubezen. Tudi v eni

izmed zaključnih zgodb, ki se s tragično romantično povezanostjo hromega katoliškega duhovnika in judinje izteče v njenem trpkem, a z notranjim mirom ožarjenem sprejemanjem vsega, kar prinaša življenje. Ključni motiv, ki ga avtor preigrava v domala vseh zgodbah, so številne selitve junakov in junakinj, s čimer mesto postavlja kot vozlišče izrazito nestanovitnih življenjskih poti. Elegantne so tudi točke prešitja posameznih zgodb, kjer prepoznamo posamezne protagoniste, ki se nevsiljivo pojavijo večkrat (usodo »mamice«, zvodnice Sofije, ki se v tretji zgodbi pojavi le bežno, denimo natančneje spoznamo v peti), kar pripovedi z množtvom likov in z za kratko prozo nenavadno razvejanim dogajanjem vsaj deloma poveže. Številne z vsebinskim in tematskim bogastvom nakazujejo možnost romanesknih ali vsaj novelističnih nastavkov. Skupni imenovalec Rezmanovega pisanja je tudi arhaično zaznamovan slog, ki pa je mestoma preobložen in deluje prisiljeno, neživljenjsko.

V knjigi sta sopostavljena dva močna, suverena glasova, kar bi nemara lahko izzvenelo disonančno, vendar se v veliki meri dopolnjujeta in sodelujeta. Tako ne dobimo občutka, da bi proza nadgrajevala etnografski del ali nasprotno, temveč da nastopata v enakovrednem dialogu. Izpostaviti velja tudi literarne kvalitete avtoričinega pisanja, ki nemalokrat prestopi mejo poetičnega jezika. Posledično se večina njenih zapisov v izteku naravna na leposlovne lege, ki sledijo. Kvalitativni uravnoveženosti navkljub pa so zapisi etnologinje v osnovi krajši, bolj omejeni od pisateljevih široko zastavljenih naracij. Temu verjetno botruje dejstvo, da so bili njeni zapisi pripravljani za objavo v časopisu, pa vendar bi si v knjižni izdaji želeli daljših etnoloških razglabljanj, tudi kadar se ta oddaljijo od izhodiščne fotografije. Ferleževa svoje zapise neredko zaključí z mimobežno izrisanimi nastavki možnih zgodb upodobljencev na fotografijah, vendar Rezman nekajkrat teh izhodišč ne razvije, temveč zgodbe postavi povsem drugače in drugje. Primer učinkovitega zlitja vidimo denimo v zgodbi *Dolgočasni pari*. V prvem delu Ferleževa predstavi fotografije štirih parov (verjetno očeta in sina, dveh vojakov, birmanke in botre ter moškega in ženske), nato pa perspektivo zasuka in piše o paru, ki je bil »tako dolgočasen, da se na fotografiji sploh ni ohranil« (str. 302). Svojo literarno zastavljeno zgodbo nasloni na časopisno notico o črnogradnjah na Tezmem in jo poveže z vsakdanjikom mladega delavskega para, ki ne more imeti otrok. Rezman, izhajajoč iz avtoričinih domislekov, zgodbo razvije in razširi v večgeneracijski prikaz življenja v tej četrti.

Kljub zvrstni neulovljivosti je knjiga s svojimi desetimi poetično naslovljenimi poglavji oziroma zgodbami dramaturško premišljeno zasnovana. V prvi zgodbi, *Milli in Fani v Mestnem parku*, Ferleževa v »sentimentalnem sprehodu« izpostavi na videz mimobežen, a sugestiven detajl – ograjo, na kateri slonita upodobljenki, ki v parku stoji še danes, s čimer izpostavi – kljub časovni oddaljenosti fotografij in posledično tudi zgodb – živo vez s sedanjostjo, kar je nenazadnje pomemben vidik premisleka o minulih obdobjih, tudi kadar je ovit v sentimentalna občutja. Drugi pomemben poudarek prvega poglavja je fotograf. Ferleževa opozori na preprosto, a pomembno dejstvo, da je v trenutku nastanka vsake fotografije prisoten vsaj še tisti, ki stoji na drugi strani objektiv, Rezman pa ga v svojo zgodbo uvede

kot mladega fotografa Kukca. V poglavjih, ki sledijo, avtorja bralce popeljeta po različnih delih mesta in predvojnih dogajanj – od stanovanjskih stisk in deložacij od leta 1928 naprej, kar Rezman literarno obdela v pretresljivi zgodbi brezdomne Anke, do obredja življenjskega cikla, priseljevanja in odseljevanja, od treh mariborskih tržnic pa do novih tehnologij, ki jih, kot pokaže avtor v zgodbi *Netržni dan Male tržnice*, meščani v svoja življenja pripuščajo z mešanimi občutki. V številnih zgodbah avtorja izrisujeta zgodbe mariborskih mostov, predvsem korenitih sprememb, ki jih je prinesla izgradnja Glavnega mostu, ukvarjata se tudi s transformacijami ulic in zgradb.

V številnih (predvsem avtoričinih) zapisih osrednjo vlogo dobiva mesto – portret kraja, tudi tako svojski, kot je *Maribor paralaksa*, pač ne more biti omejen le na njegove prebivalce. Tudi materialne, fizične in prostorske realnosti mesto temeljno določajo. »Sentimentalni sprehod« se v zadnji zgodbi zaključi na začetku, torej v Mestnem parku, kjer je bila januarja 1903 posneta nenavadna zimska fotografija z neznano sprehajalko, katere obraznih potez zaradi oddaljenosti ne moremo razbrati. Tišina zimske beline, ki jo ulovi posnetek, bralca še zadnjič opomni, da je minulo zvečine dostopno le s pomočjo naključno ohranjenih fragmentov. Kot odmev na uvodno zgodbo avtorja ponovita motiv fotografa. V Rezmanovi zgodbi sta slednji – mlad češki fotograf Tomaš, ki upodablja mesta ob železnici od Dunaja do Trsta – in žalujoča Mihala na svojem poslednjem sprehodu po parku, ne da bi vedela, tudi sorodstveno povezana.

Pričujoča knjiga je topel *homage* mestu, ki kaže, da sta (historična) etnologija in leposlovje povezana bolj, kot se zdi na prvi pogled. Nenazadnje so sposobnost zamišljanja in bogati predstavniki svetovi, podobno kot pri literarnem ustvarjanju, nujni tudi v številnih vidikih etnološke misli.

Ana Svetel

Dan Podjed: *Vidni: Zakaj se vse več opazujemo in razkazujemo.*
Ljubljana: Založba ZRC, 2019, 185 str.

Dr. Dan Podjed se v knjigi ukvarja z izrazito aktualistično temo, z vprašanjem, zakaj se vse več opazujemo in razkazujemo, predvsem prek informacijsko-komunikacijskih naprav (zlasti spleta, mobilnih telefonov, družbenih medijev). Zanimajo ga predvsem tehnologije nadziranja, razmerja med nadzorom, medzregorom (medsebojnim nadzorovanjem) in samonadzregorom. Sprašuje se, ali je lahko nadzor tudi dober, mar vsevidni pogled ne sili ljudi tudi k odgovornejšim in pozitivnim ravnanjem.

V drugem poglavju avtor predstavi razvpito Benthamovo stavbo in logiko panoptika (vsevidnika), namenjeno nadzoru zapornikov (oziroma vseh ostalih, ki bi jih bilo dobro imeti na očeh: duševni bolniki, delavci itn.). Stavbo si lahko predstavljamo kot velikanski zidan obroč, ki ga sestavljajo posamične celice, skozi